

ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, տ.գ.դ., պրոֆեսոր*

ԲԱԶՄԱԿՈՂՄ ԳԻՏԱԿՑՎԱԾ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.
ԳԱՂԱՓԱՐԸ ԵՎ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Գիտելիքի հասարակությունը միջազգայնորեն արդեն ընդունված է որպես մարդկության ապագա (հետարդյունաբերական) հասարակության տիպար-գաղափար: Այն աճող ինտենսիվությամբ շարունակաբար զարգացող հասարակություն է դիտվում և ենթադրվում է՝ ձևավորվելու է աշխարհի համարյա բոլոր տարածաշրջաններում ու երկրներում և յուրաքանչյուրի առանձնահատկություններին համապատասխանող կոնկրետ ձևեր է ընդունելու: Չարգացած շատ երկրներում այդ հասարակության որոշ տարրեր արդեն ներդրվել են, սակայն դրա էության, բնութագրերի, ձևավորման մոտեցումների ու գործընթացների և շատ այլ կողմերի առնչվող ոչ բոլոր խնդիրները, նաև պահանջվող մանրամասնությամբ ու խորությամբ չեն հետազոտվել կամ լուծումներ ստացել: Առավել ևս տարածաշրջանային առանձնահատկությունների և զարգացման աստիճաններում եղած տարբերությունների հաշվառման և դրանց համապատասխան լուծումներ ստանալու տեսանկյունից: Բացի այդ, գոյություն ունի գիտելիքի հասարակության ձևավորմանն ու զարգացմանն առնչվող նորանոր խնդիրների առաջացման կամ ի հայտ գալու մեծ հավանականություն՝ պայմանավորված իրադրության փոփոխությամբ, գիտելիքի զարգացմամբ, տեսությունից գիտելիքի հասարակության ձևավորման գործընթացների տարատեսակ շեղումների կամ խեղաթյուրումների և շատ այլ պատճառներով, որոնց գիտագործնական գնահատումը և հաշվառումը նոր հետազոտություններ են պահանջում: Ուստի գիտելիքի հասարակության ձևավորման, բնականոն գործունեության և զարգացման խնդիրներ կլինեն մշտապես, և կպահանջվեն դրանց ինչպես ընդհանրական, այնպես և տարածաշրջանային և ժամանակաշրջանային շարունակական հետազոտություններ:

Այն փաստորեն վեր է ածվելու գիտագործնական գործունեության յուրատեսակ ոլորտի, այդ թվում նաև տարածաշրջանային առումով, ուստի և կունենա իրականացման և զարգացման իր առանձնահատկությունները, լուրջ կարիք կունենա պետական աջակցության, մասնավորապես ֆինանսական և կադրային բավարար ապահովում ունենալու տեսանկյունից:

Այդպիսի աջակցության ուղղությունները, չափը և սուբյեկտները որոշելու համար, կարծում ենք, օգտակար կլինի հատուկ նպատակային ծրագրի մշակումը, ապա և լայն քննարկումը երկրի մտավորականության շրջանում:

Գիտելիքի հասարակության հիմնական բնութագրերը՝ ցանկացած գործունեության հիմքում գիտելիք ունենալը, պահանջում է ունենալ նաև հնարավորինս բարձր որակի պահանջվող գիտելիք, այսինքն՝ **ձևավորել տվյալ գործունեության բարձրորակ գիտելիքային ապահովում:** Այն կարող է իրականացվել կազմակերպական և կառավարչական տարրեր ձևերով, ուստի պահանջում է իր կարևորությամբ համապատասխան մարմնի առկայություն և արդյունավետ գործունեություն: Այդ գործառնությունների ամբողջության իրականացումը ճիշտ կլինի անվանել **գիտելիքային ապահովում**, իսկ մարմինը՝ գիտելիքային ապահովման ստորաբաժանում, ուստի

նպատակահարմար կլինի տնտեսագիտություն ներմուծել այս տերմին-հասկացությունները: Կարծում ենք այդպիսի մարմինների և դրանց բնականոն գործունեությունն ապահովող պայմանների ստեղծումն օգտակար կլինի գիտելիքի հասարակության հիերարխիայի համարյա բոլոր մակարդակներում, առավել ևս հանրային կառավարման ոլորտում: Կախված կառավարման հիերարխիայում գրաված դիրքից (մակարդակից) և մասշտաբից՝ այդ ստորաբաժանումները կունենան տարբեր իրավասություններ ու դրանց իրականացման համապատասխան իշխանություն ու պատասխանատվություն: Այդ իրավասությունների թվում է լինելու նաև տվյալ գործունեության գիտելիքային ապահովման խնդիրների լուծումը՝ սեփական ուժերով կամ այլ մասնագիտացված կազմակերպությունների օգնությամբ ու մասնակցությամբ: Նկատի ունենալով գիտելիքային ապահովման առանձնակի կարևորությունը գիտելիքի հասարակությունում՝ կարծում ենք՝ նպատակահարմար կլինի այդ գործառույթներն իրականացնող մարմնի ստեղծումը հանրային կառավարման ոլորտում ամրագրել օրենսդրորեն: Գործունեության մասնակիցների կամ խորհրդատուների թվում հիմնական տեղը, կարծում ենք, տրվելու է ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտին՝ նկատի ունենալով այդ բնագավառում նրա գործունեության մեծ փորձն ու արդյունքները:

Գիտելիքի հասարակության էության, բնութագրերի, սոցիալ-տնտեսական հիմքի, ձևավորման ու հետագա զարգացման խնդիրներին, ինչպես և անվանումին առնչվող հետազոտությունների տրամաբանության ու արդյունքների վերլուծությունը բերել է այն հետևությանը, որ **ապագա հասարակության բնութագրերը ձևակերպվելու են՝ հիմք ընդունելով մարդկային հասարակության սուբյեկտի՝ մարդու ընդհանրական բնութագիրը: Դա մարդու մտածելու և գործելու՝ բնության շնորհած հնարավորությունն է, որի հիմքի վրա մարդն ընդունակ է իրականացնելու գիտակցված գործունեություն:** Հենց այս հատկությունն ու դրա լայն օգտագործումն է, որ ապահովել է մարդկային հասարակության զարգացման պատմականորեն ապացուցված օրինաչափությունն ու տնտեսագիտական օրենքը: Այն եղել և մնալու է մարդկության զարգացման հիմնական միջոցն ու գործոնը: Ուստի առաջարկվում է ապագա հասարակության էության և բնութագրի պարզորոշման հիմքում դնել մարդու՝ գիտակցված գործունեություն իրականացնելու հատկությունը և անվանել այն **բազմակողմ գիտակցված գործունեության հասարակություն:** Այս անվանում-տերմինն ավելի համահունչ է մարդկային ապագա հասարակության էությանը և, կարծում ենք, լայն օգտագործում պետք է ստանա նաև գիտական գրականության մեջ: Նպատակահարմար է համարվել տնտեսագիտություն ներմուծել **գործունեության գիտակցվածության աստիճան բնութագիրը, պաշտոնապես նորմավորել այդ աստիճանը՝ սահմանելով տվյալ հասարակության համար դրա նվազագույն ընդունելի համարվող մեծությունը և ըստ դրա՝ գնահատելով նաև գիտակցված գործունեություն իրականացնելու մարդու հնարավորությունը:** Այդ նորմը հասարակության զարգացման աստիճանի փոփոխության հետ պետք է պարբերաբար վերանայվի: Այս առաջարկությունների գործնական կիրառությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է **որպես գիտության ճյուղ առանձնացնել և ըստ ամենայնի ինտենսիվ զարգացնել գիտակցված գործունեության տեսությունը**, ինչպես նաև մշակել ու կիրառել անհատի ու մարդկանց խմբերի համար գործունեության գիտակցվածության աստիճանի գնահատման մեթոդաբանություն և մեթոդական մոտեցումներ, ինչին ևս անհրաժեշտ է ցուցաբերել պետական նպատակային աջակցություն:

Ապագա հասարակության ձևավորման հիմնադրույթի վերն առաջարկված փոփոխությունն ինչ-որ չափով պայմանավորում է նաև այդ հասարակության էության բնութագրման, ձևավորման մոտեցումների, լուծում պահանջող խնդիրների ցանկի և լուծման առաջնայնությունների որոշման ու այլ խնդիրների հետազոտությունների բովանդակությունն ու մոտե-

ցումները: Այդ հետազոտությունների նորովի իրականացումը հանդիսանալու է առաջարկված գիտակցված գործունեության տեսության գիտության ճյուղի կարևոր գործառնություն, որում կարևորվելու և առաջնայնություն է ունենալու այդ գիտության հիմքում դրվելիք գաղափարների առաջարկումը, ապա և դրանց մանրամասնեցված ու կոնկրետացված հետազոտության ու կիրառման խնդիրների լուծումների ձևավորումը: Հետևաբար անհրաժեշտ է դառնում այդ գիտության գոնե հիմնարար դրույթները ներառել համապատասխան մասնագիտությունների կրթական ծրագրեր:

Գիտելիքի կարևորությունը բազմակողմ մասնագիտացված գործունեության հասարակություն ձևավորելու և ինտենսիվ զարգացումն ապահովելու գործում պահանջում է նաև գիտելիքի մասնագիտացում: Նկատի ունենալով գիտության բնագավառում դրա կառուցվածքավորման, գիտության ճյուղերի առանձնացման, ճյուղերի ու գիտելիքի մասնագիտացման գործում որոշ անորոշությունների գոյությունը՝ ակնհայտ են դառնում գիտության ոլորտը նորովի կառուցվածքավորելու անհրաժեշտությունը և որոշ նոր գիտությունների առանձնացման նպատակահարմարությունը: Դրանց թվում մասնավորապես կարևորվել է գիտակցված գործունեության տեսության, գիտելիքաստեղծ գործունեության տեսության, գործունեությունների բազմակողմ գնահատման գիտության, մարդկային կապիտալի ձևավորման և օգտագործման գիտության, սկզբունքագիտության առանձնացումը: Դրանց ձևավորումը, կարծում ենք, նկատելի կբարձրացնի ՀՀ գիտության բնագավառի վարկանիշը համաշխարհային գիտական հանրությունում, ուստի այս բնագավառում պետության կողմից օժանդակությունն օգտակար կլինի:

Տնտեսագիտությունը զգալի չափով տարածաշրջանային գիտություն է, քանի որ դրա տեսական դրույթների կիրառումը տարածաշրջանի կոնկրետ պայմաններին համապատասխանեցնելու կարիք ունի: Մյուս կողմից, տնտեսագիտությունը համընդհանուր գիտություն է, քանի որ ցանկացած երևույթում կա նաև տնտեսական, ուստի և տնտեսագիտական հետազոտության կողմ: Որևէ երևույթի խնդիրների լուծման ժամանակ անպայման հաշվի պետք է առնվի նաև այդ կողմը: Հետևաբար կարևորվում է տնտեսագիտության նաև ոլորտային կամ գործառնության կոնկրետ դեպքերի համար կիրառման մոտեցումների մշակման խնդիրը: Այս դեպքում առկա է դիտարկվող երևույթի ոլորտային կամ գործառնության գիտության և տնտեսագիտական ընդհանրական դրույթների (ընդհանրական կամ տեսական տնտեսագիտության) համատեղ կիրառման և տվյալ կոնկրետ դեպքի համար դրանց ինտեգրման խնդիր: Նկատի ունենալով ոլորտային-գործառնության գիտությունների բազմազանությունը, մեծ թիվը և յուրաքանչյուրում իր առանձնահատկությունների առկայությունը՝ նպատակահարմար է այդ համատեղումը կամ ինտեգրումն իրականացնել հենց դրանց հիմքի վրա ստանալով այդ ոլորտային-գործառնության գիտության կողմից խնդրի լուծումը տնտեսագիտական կողմի հաշվառումով: Նշենք, որ այսպիսի համատեղման անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ նաև այլ ոլորտային-գործառնության գիտության հետ, եթե դիտարկվող խնդիրն առնչվում է մեկից ավելի այդպիսի գիտությունների: Այս մոտեցումը գիտելիքի ապահովման ստորաբաժիններում կիրառվելու համար պետք է ավելի մանրամասնեցված մեթոդական մշակում ստանա: Դա անհրաժեշտ է դարձնում նաև այդպիսի համալիր հետազոտություններ կամ մեկից ավելի գիտությունների մոտեցումների համատեղ օգտագործում կատարելու կարող մասնագետ կադրերի պատրաստումը, որոնք ստանալու են այդպիսի համատեղված մասնագիտությունների գծով միացյալ որակային աստիճաններ: Այս դեպքում համապատասխան փոփոխություններ պետք է կատարվեն նաև բուհական և հետբուհական կրթության և պաշտոնական աստիճանների շնորհման կանոնակարգերում:

Աշխարհում մեծ տարածում ստացած այժմյան սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամային իրավիճակը, տնտեսության զարգացման դանդաղումն ու նույնիսկ հետընթացը շատերին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ այս պայմաններում խոսել նոր հասարակության ձևավորման խնդրի շուրջ անիմաստ է: Սակայն իրողությունը, կարծում ենք, այլ է: Նախ, այս իրավիճակը ստիպում է մտածել, թե ինչպիսին կլինեն ճգնաժամերի առաջացման հնարավորություններն ապագա հասարակությունում, ուղիներ փնտրել խուսափելու ճգնաժամի պատճառած հնարավոր վնասներից ինչպես այժմ, այնպես և հետագայում: Մյուս կողմը վերաբերում է ճգնաժամերի օգտակարության հարցին՝ հետագա ինտենսիվ զարգացում ապահովելու հնարավորությանը ճգնաժամի արդյունքում: Վերջապես, հիմնավորված կարծիք ունենալ այն մասին, թե ճգնաժամերի կանխատեսումը, ուստի և դրա հնարավորության հստակ կանխատեսումը, արդյոք ավելի նպատակահարմար է այդ ուղղությամբ ջանքեր և ծախսումներ կատարելու համեմատությամբ: Այս հարցերի հետազոտությունը թույլ է տվել հիմնավորել այն դրույթը, որ ***բազմակողմ գիտակցված գործունեության հասարակությունում իրականացվող գործունեությանը պայմանավորված ճգնաժամերի գոյության կամ առաջացման հնարավորությունն իսկ հակասում է գիտակցված գործունեության էությանը, ուստի և դրա հիման վրա ձևավորված հասարակության բովանդակությանը:*** Այս հասարակության բոլոր մակարդակներում անկանխարգելի (արտաքին պատճառներով պայմանավորված) ճգնաժամերի համար կանխատեսումները և դրանց հիման վրա բացասական ազդեցությունների մեղմացման միջոցառումների նախապես մշակումը և տեղին կիրառությունն ավելի արդյունավետ կլինեն, քան ճգնաժամի ենթադրվող դրական ազդեցությունը հետճգնաժամային զարգացման բարձր ինտենսիվության ձևով: Հետևաբար, ճգնաժամերի ի հայտ գալու հնարավորության կանխատեսումը, դրա կանխարգելման կամ վնասների մեղմացման միջոցառումների նախապատրաստումը և ճգնաժամի բացասական ու դրական ազդեցությունների համեմատական գնահատումը գիտակցված գործունեության հասարակության գիտելիքային ապահովման կարևոր գործառույթներ են, ուստի և ներառվելու են այդ ապահովումն իրականացնող ստորաբաժանումների աշխատացանկ:

Այժմյան ճգնաժամի հաղթահարմանն ուղղված միջոցառումների թվում հանրապետության կառավարության կողմից կարևորվել է փոքր և միջին ձեռնարկատիրությանը ցուցաբերվող օժանդակությունը տրամադրվող արտոնությունների ձևով: Դա, կարծում ենք, կարևոր միջոցառում պետք է համարվի նաև ճգնաժամերին նախորդող ժամանակահատվածներում: Այս առումով նպատակահարմար պետք է համարվի արտոնությունները ոչ միայն ֆինանսական ապահովման առումով տրամադրելու, այլ նաև նյութական, ապրանքային, տարածքային, հիմնական ֆոնդերի և այլ միջոցների ձևով: Այս առումով կարևոր է հանրապետությունում փոքր ձեռնարկությունների ստեղծմանն ու զարգացմանն ուղղված ինկուբատորային գործունեության, լիզինգային օժանդակության (ոչ միայն վարկային հատվածով), նաև փոքր ու միջին ձեռնարկությունների կլաստերացման միջոցով դրանք ներառել սպասարկվող խոշոր կազմակերպությունների շուրջ ձևավորվող կլաստերների կազմ: Այս դեպքում այդ կլաստերները փաստորեն կկատարեն նաև ինկուբատորային գործառույթներ, ըստ որում, կարծում ենք, ավելի ընդունելի պայմաններով, քան մասնագիտացված ինկուբատորների կողմից է դա կատարվում: Այս մոտեցումը դրականորեն կարող է ազդել փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման և այդ ճանապարհով նաև ճգնաժամի հաղթահարման գործընթացների վրա:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՑՎԱԾ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՅՄԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄՇԱԿԵԼՈՒ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

Օգտագործված հասկումներ.

- ԳԳ՝ գիտակցված գործունեություն
ԳՀ՝ գիտելիքի հասարակություն
ՌՎ՝ ռազմավարություն
ՁՌՎ՝ զարգացման ռազմավարություն
ՀԴ՝ հիմնադրություններ
ՄԳԳ՝ մարդկային գիտակցված գործունեություն
ՄՀ՝ մարդկային հասարակություն

ՀՀ կառավարության որոշմամբ երկրում պաշտոնապես գրանցված յուրաքանչյուր կազմակերպություն, անկախ իր ոլորտային պատկանելությունից, կարգավիճակից և մասշտաբից, մշակելու է և կառավարման հիերարխիկ համակարգի՝ իր նկատմամբ վերադաս մակարդակի հետ համաձայնեցնելու է իր հետագա գործունեության ռազմավարությունը: Սակայն կազմակերպությունները կարող են պատկանել գործունեության տարբեր ոլորտների, ունենալ զարգացման տարբեր նպատակադրումներ, ուղղություններ և հնարավորություններ, ուստի անհրաժեշտ է կանոնակարգել պահանջվող ռազմավարությունների ձևավորման գործընթացները, ներկայացնել միանման պահանջներ դրանց մշակմանը, ձևակերպել ընդհանրական հիմնադրություններ:

Համաձայն ՀՀ կառավարության հանձնարարության՝ ռազմավարություններ մշակվելու են երկրի բոլոր կազմակերպություններում: Օբյեկտային թյուրըմբռնումից խուսափելու համար նշենք, որ սույն հոդվածում **կազմակերպություն** անվանումը (եզրույթը, տերմինը) օգտագործվում է դրանց ցանկացած տիպի (տեսակի) կամ միավորի համար՝ անկախ բնութագրերի տարբերությունից: Դա նշանակում է, որ որպես կազմակերպություն են դիտվում տնտեսության բոլոր այն բաղադրատարրերը, որոնք օգտագործվող կամ պահանջարկ ունեցող արդյունքներ են ստեղծում: Եթե օբյեկտը համալիր է, մակրոմակարդակային կամ ընդհանրացված բնույթ ունի, հոդվածում դրա համար պայմանականորեն օգտագործվում է նաև **հասարակություն** կամ **հանրություն** եզրույթը՝ ցույց տալու համար օբյեկտի այդ առանձնահատկությունը, չնոռանալով սակայն, որ այն չի դադարում **կազմակերպություն** լինելուց:

Ստորև թվարկված հիմնադրությունների պաշտոնական ընդունումը և համապատասխան կառավարչական փաստաթղթերում դրանց ներառումը, կարծում ենք, հիմք կարող են հանդիսանալ գիտության, ինչպես և գործունեության շատ այլ ոլորտներում մշակվող զարգացման ռազմավարական ծրագրերում փոփոխություններ կատարելու համար:

Ավելորդ չենք համարում նշել, որ ՁՌՎ մշակելու ստորև ներկայացված ընդհանրական հիմնադրությունները ձևակերպելիս ելել ենք որոշակի ենթադրություններից, որոնք ևս անհրաժեշտ ենք համարել ներկայացնել ընթերցողի կամ կիրառողի ուշադրությանը, քանի որ դրանք որոշակի տեսանկյունով և իմաստով առնչվում են այդ հիմնադրությունների բովանդակային որոշակիացման խնդրին և օգտակար կարող են լինել ՁՌՎ մշակելու գործում: